

Mirosława Burgiel

Alina Wajda

RADZIECKIE DROGI DO SUKCESU CZYTELNICZEGO

Obchody 60-lecia Państwa Radzieckiego stały się okazją do przeglądu dorobku Kraju Rad we wszystkich dziedzinach życia, także w zakresie czytelnictwa i działalności bibliotecznej. Osiągnięcia na tym odcinku okazały się wyjątkowo duże, a ich ocenę najlepiej ilustrują materiały UNESCO, przyznające od szeregu lat pierwsze na świecie miejsce w czytelnictwie Związkowi Radzieckiemu.¹

Zaznaczyć należy, że sukces ten osiągnięto w stosunkowo krótkim czasie. W chwili gdy najbardziej cywilizowane kraje Zachodu /np. Anglia, Holandia/ wprowadzały w życie ustawę o powszechnym obowiązku szkolnym i realizowały oświatę pozaszkolną, w Rosji carskiej 80 % ludności stanowili analfabeci. Odsetek analfabetów na wsi był znacznie większy; pisać i czytać umiało zaledwie 13 % mężczyzn i tylko 0,5 % kobiet wiejskich. Poza oświatą szkolną pozostawało 4/5 dzieci powyżej ósmego roku życia, gdyż jedna szkoła przypadała często na 200 wsi, znacznie od siebie oddalonych /taki stan istniał m. in. w Guberni Pskowskiej/. Jeszcze w dziewięćdziesiątych latach ub. stulecia prasa rosyjska donosiła /gazeta "Niedziela" z r. 1893/, że przy największym wysiłku ustroju carskiego, tzn. budując 3250 szkół rocznie, na objęcie wszystkich dzieci nauką szkolną potrzeba 250 lat,² a do pełnego zlikwidowania analfabetyzmu /wg "Wiestnika Wospitanija" z r. 1906/ - aż 280 lat.³

Dzięki zaplanowanej przez W. I. Lenina rewolucji kulturalnej /jako kolejny etap rewolucji socjalistycznej/ młode Państwo Radzieckie z problemem analfabetyzmu uporało się w ciągu dwudziestu lat swego istnienia.⁴ Manifesty programowe nowej pod względem jakościowym kultury, służącej nie elicie, lecz milionom obywateli nowego społeczeństwa radzieckiego, szczególną rolę wyznaczały k s i ą ż c e. Miała ona u-

czestniczyć w duchowej odnowie społeczeństwa - w trudnym procesie zmiany psychiki ludzi, których należało uczynić świadomymi i aktywnymi w budowaniu nowego ustroju. Stąd w pierwszych latach władzy radzieckiej sprawy rozwoju nauki, oświaty i wydawnictw znalazły się w centrum uwagi ogólnopolskiego planu rozwoju /Gospłanu SSSR/, jako podstawowy czynnik rozwiązywania trudnych problemów społecznych i gospodarczych. Umożliwiło to nie tylko szybką likwidację analfabetyzmu, lecz także inicjowanie szeregu rozległych akcji i przedsięwzięć kulturalnych, oraz gwarantowało pełnię sukcesu w zakresie upowszechniania książki.

Drogę do sukcesu czytelniczego wyznaczały:

1. A k t y p r a w n e - podstawowe dekrety i ustawy, umożliwiające powszechny dostęp do książki. Wymienić należy:

- dekret o upaństwowieniu wydawnictw /1917 r./, dzięki któremu stało się możliwe wykorzystanie do walki z zacofaniem wszystkich zasobów papieru oraz wszystkich możliwości poligraficznych kraju. Wyrazem realizacji dekretu było powołanie do życia /zaledwie w dwa miesiące po rewolucji/ pierwszego Państwowego Wydawnictwa Książek.⁵

We wrześniu 1918 r., mimo ciężkiej sytuacji politycznej i gospodarczej, "Izwestija" donosiły o podjętej przez M. Gorkiego inicjatywie powołania przy Ludowym Komisariacie Oświaty wydawnictwa "Literatura Światowa", obliczonego na wydanie 260 tomów przekładów najwybitniejszych pisarzy świata.⁶ Realizację tych poczynań ilustrują m. in. spostrzeżenia angielskiego pisarza, Herberta Wellsa, z jego pobytu w Rosji w r. 1920.

"W tej niepojętej Rosji, walczącej, chłodnej i głodnej, doświadczonej w niekończące się wyrzeczenia, realizowane jest przedsięwzięcie wydawnicze, będące nie do pomyślenia w bogatej Anglii lub Ameryce. ...W konającej z głodu Rosji setki ludzi pracuje nad przekładami; przetłumaczone przez nich książki są drukowane i mogą dać nowej Rosji taką znajomość literatury światowej, jaka niedostępna jest innym narodom".⁷

- dekret o ochronie zbiorów bibliotecznych i muzealnych /wydany w lipcu 1918 r./, a następnie ustawa o udostępnieniu tych zbiorów rzeszom robotników i chłopów /1920 r./ oraz powołanie do życia państwowej biblioteki publicznej, a zarazem narodowej RFSRR w Leningradzie /obecna Biblioteka im. M. J. Sałtykowa-Szczedrina/, a następnie biblioteki narodowej ZSRR /obecna Biblioteka im. W. I. Lenina/.⁸
- dekret o likwidacji analfabetyzmu /1919 r./ spotkał się ze szczególnym uznaniem społeczeństwa radzieckiego oraz umożliwił kontakt z książką warstwom najbardziej upośledzonym kulturalnie.
- dekret o zniesieniu różnic społecznych przy przyjmowaniu młodzieży na wyższe uczelnie oraz o powołaniu do życia tzw. "rabfaków" /1920 r./ w celu przygotowania kadry inteligencji ze środowisk robotniczych i chłopskich /przy rotacji na studia w r. 1925/26 absolwenci "rabfaków" stanowili 40 % ogółu przyjętych/.

2. W a l k a z a n a l f a b e t y z m e m o r a z r o z w ó j o ś w i a t y i n a u k i - t o n a s t ę p n y e t a p r e a l i z a c j i p r o g r a m u r e w o l u c j i k u l t u r a l n e j i u p o w s z e c h n i e n i a k s i ą ż k i . P o w o ł a n a n a m o c y d e k r e t u K o m i s a r z y L u d o w y c h z 1 9 1 9 r . t z w . O g ó l n o r o s y j s k a N a d z w y c z a j n a K o m i s j a d o W a l k i z A n a l f a b e t y z m e m z a p o c z ą t k o w a ł a s w ą d z i a ł a l n o ś ć j u ż w 1 9 2 0 r . S i e ć p u n k t ó w l i k w i d a c j i a n a l f a b e t y z m u o b j ę ł a o k o ł o 3 0 0 t y s . o s ó b , a w r . 1 9 2 1 - j u ż 9 0 0 t y s . o s ó b . P o c z y n a n i o m t y m t o w a r z y s z y ł o p o w s z e c h n e u z n a n i e s p o ł e c z e ń s t w a , z n a j d u j ą c e w y r a z w s a m o r z u t n i e p o w s t a j ą c y c h k l u b a c h , ś w i e t l i c a c h , c z y t e l n i a c h , u n i w e r s y t e t a c h l u d o w y c h o r a z w g ł o ś n e j a k c j i p o d h a s ł e m : " K a ż d y p i s z ą c y u c z y n i e p i s z ą c e g o " , k t ó r a o b j ę ł a o k o ł o 3 0 m l n o s ó b . S z e r o k i r e z o n a n s s p o ł e c z n y z n a l a z ł a t a k ż e d z i a ł a l n o ś ć u t w o r z o n e g o p r z e z M . K a l i n i n a s t o w a r z y s z e n i a " P r e c z z A n a l f a b e t y z m e m " . ⁹

Dzięki wszechstronnemu działaniu władz i społeczeństwa radzieckiego, liczba analfabetów w ciągu pierwszego dziesięciolecia walki o oświatę zmniejszyła się do 49 %.¹⁰

Tłumiony wiekami potencjał ciekawości świata znalazł wyraz w powszechnym zainteresowaniu książką. Ukazywała ona obok najcenniejszych wartości dorobku kultury światowej, nowe s o c j a l i s t y c z n e prawdy, odzwierciedlała społeczno-historyczne wzorce wybitnych ludzi pióra i czynu, oddających swój talent walce o sprawiedliwość społeczną: dekabrystów, rewolucyjnych demokratów lat sześćdziesiątych ub. stulecia, a przede wszystkim klasyków marksizmu-leninizmu.

Pasja czytania pobudzała do utrwalania bogactwa duchowego obywateli Państwa Radzieckiego, wśród których aż 43 narodowości nie posiadały własnego piśmiennictwa do czasu władzy radzieckiej,¹¹ a swoją wizję świata wyrażały w bogatej ustnej twórczości ludowej. Powszechny dostęp do szkół i bibliotek stworzył nowe możliwości wymiany dorobku literackiego różnych republik oraz stał się źródłem popularyzacji wiedzy o świecie.

Decydującą rolę w rozwoju kontaktów z książką odegrała jednak p o l i t y k a o ś w i a t o w a : przedłużano systematycznie obowiązek nauki szkolnej, rozszerzając równocześnie zaplecze kadrowo-lokalowe. Wprowadzone w roku szkolnym 1930/31 powszechne nauczanie dzieci w wieku 8-10 lat, realizowało początkowo czteroletni program nauki /tylko w miastach i większych osiedlach program był siedmioletni/, lecz już w r. 1933 podjęto przygotowania do wprowadzenia powszechnej szkoły siedmioletniej. Zwrócono także uwagę na potrzebę dalszego rozwoju szkolnictwa średniego, zawodowego i wyższego. Realizacja założeń wyraża się w szybkim przyroście szkół, klubów, świetlic i bibliotek oraz we wzroście kadry pedagogicznej i jej autorytetu. Statystyka r. 1938/39 notuje 34 mln uczniów różnego typu szkół podstawowych i średnich oraz 17 mln uczących się zaocznie, przy ponadmilionowej kadrze nauczycieli.¹² W ten sposób już w r. 1934 objęto powszechnym szkolnictwem wszystkie dzieci powyżej ósmego roku życia /władze carskie na dokonanie tego przedsięwzięcia planowały 250 lat/, a w r. 1939 zlikwidowano już całkowicie analfabetyzm.¹³

Dalsze osiągnięcia w rozwoju kontaktów z książką wiążą się z wprowadzeniem obowiązkowej szkoły siedmioletniej /1940 r./

oraz obniżeniem granicy nauczania do siódmego roku życia dziecka. W r. 1958 proces nauki w szkole podstawowej wydłużono do ośmiu lat, a w r. 1975 /jak stwierdzają materiały UNESCO/ zakończono realizację postanowień XXIII Zjazdu KPZR o stopniowym upowszechnianiu wykształcenia w zakresie szkoły średniej. Zapewnia to Państwu Radzieckiemu pierwsze miejsce na świecie pod względem poziomu powszechnego wykształcenia obywateli, umacniając tym samym rozległe kontakty z książką.

Według wypowiedzi ministra oświaty, M. Prokofjewa, w ZSRR kształci się co trzeci obywatel, w każdym roku naukę pobiera około 90 mln obywateli radzieckich, przy czym 2/3 pracujących posiada wykształcenie średnie lub wyższe. W Rosji carskiej jeszcze w 1913 r. około 73 % dorosłej ludności pozostawało analfabetami, a wykształcenie średnie i wyższe miało zaledwie 200 tys. osób. /Rosja carska posiadała tylko 105 uczelni wyższych i 450 szkół średnich/. Aktualnie w Kraju Rad rocznie opuszcza szkoły średnie 200 tys. absolwentów i ok. 850 tys. kończy szkoły wyższe różnego typu.¹⁴

Państwo Radzieckie legitymuje się potężną, ponadmilionową kadrą pracowników nauki /łącznie z kadrą naukowo-pedagogiczną szkół wyższych - 1.253 tys. osób, w tym 498 tys. kobiet/, co stanowi 1/4 wszystkich pracowników nauki na świecie.¹⁵ Kształcenie specjalistów w szkołach wyższych wzrosło w porównaniu z rokiem 1914 - ponad sześćdziesięciokrotnie. Radzieckie prace badawcze w zakresie nauk przyrodniczych, głównie matematyki, fizyki, biologii, cybernetyki, elektroniki i kosmonautyki znalazły się w ścisłej czołówce światowej. Osiągnięcia nauki radzieckiej wyróżniają się oryginalnością i umiejętnością wiązania perspektyw z konkretnymi potrzebami życia. "Nauka w ZSRR - jak zaznacza komentator planowania naukowego Agencji Prasowej Nowosti - zapewnia niemal trzy czwarte wzrostu wydajności pracy, około połowy przyrostu dochodu narodowego i taką samą część obniżki kosztów własnych produkcji w całej gospodarce narodowej".¹⁶ Stąd wysoka ranga książki w społeczeństwie radzieckim i jej właściwe rozumienie, czego dowodzą systematycznie prowadzone badania czytelnictwa.

3. R o z l e g ł e b a d a n i a c z y t e l n i c -
t w a z a p o c z ą t k o w a n e w K r a j u R a d w l a t a c h d w u d z i e s t y c h
/prowadzone m. in. przez C. D. Ałczewską i L. B. Chawkinę/,
traktujące czytelnictwo jako zjawisko społeczne, pozwoliły
na sformułowanie naukowych podstaw pedagogicznego oddzia-
ływania lektury na czytelnika oraz umożliwiły maksymalne
wykorzystanie książki dla potrzeb nauki i wychowania.
Koncentrując uwagę głównie na c z y t e l n i k u b a d a -
cze radzieccy zmierzają do jak najpełniejszego poznania
zainteresowań czytelniczych oraz ich zaspokojenia na płasz-
czyźnie literacko-twórczej, edytorsko-wydawniczej i udos-
tępniania /księgarnie i biblioteki/.

Szczególny rozmach badań czytelniczych w Kraju Rad
notuje się w latach 60. i 70. bieżącego stulecia. Prace ba-
dawcze realizowane są przez większe biblioteki naukowe przy
współpracy z placówkami informacyjnymi /Bank Danych w Le-
ningradzie/ oraz Państwowym Urzędem Statystycznym ZSRR
w Moskwie. Najbardziej rozległe badania kompleksowe podej-
muje Państwowa Biblioteka ZSRR im. W. I. Lenina w Moskwie,
Państwowa Biblioteka Publiczna im. M. J. Sałtykowa-Szcze-
drina w Leningradzie, Państwowy Instytut Kultury im. N. Kru-
pskiej w Leningradzie oraz Komisja Kompleksowych Badań nad
Książką Akademii Nauk ZSRR. Badaniem objęto problemy histo-
rii czytelnictwa /I. E. Barenbaum, A. I. Barsuk, S. P. Łup-
ppow/, czytelnictwo młodzieży pracującej /G. N. Bieławien-
cewa/, oraz tematykę książki i czytelnictwa w życiu małych
miast i różnorodnych kręgów społeczeństwa radzieckiego
/N. J. Dobrynina, W. D. Stielmach/.¹⁷ Szeroko również ana-
lizuje się zagadnienia czytelnictwa w środowiskach wiejs-
kich, metodyki pracy z czytelnikiem oraz zagadnienia po-
trzeb czytelniczych pracowników nauki i specjalistów.
Szczególnie dużo miejsca w badaniach poświęca się tematy-
ce ideowo-wychowawczej w środowiskach dzieci i młodzieży
w celu poznania psychologicznych podstaw recepcji litera-
tury w poszczególnych grupach wiekowych i środowiskowych
/badania prowadzone pod patronatem Państwowej Biblioteki
Młodzieżowej RFSRR im. 50-lecia Komsomołu/. Badania obej-

mują również tematykę efektów form i metod propagandy literatury społeczno-politycznej w bibliotekach publicznych /Państwowa Biblioteka Historyczna RFSRR/.¹⁸ Badania czytelnictwa są tematem prac doktorskich i dyplomowych na uniwersytetach. Problemami powyższymi zajmuje się również Wszechzwiązkowa Izba Książki, wydawnictwo "Wysszaja Szkoła" i inne. Wyniki badań publikują materiały Wszechzwiązkowej Izby Książki "Kniga" oraz periodyki: "Sowietskoje bibliotiekowiedienije" i "Bibliotiekar", które ukazując bieżące sukcesy stwarzają podwaliny pod wyznaczanie nowych kierunków i metod badawczych, poszerzających i pogłębiających tematykę badań.

Rezultaty badań czytelniczych znajdują szerokie zastosowanie w praktyce bibliotecznej, księgarskiej i wydawniczej, wiążą się z konkretnymi potrzebami życia, służąc doskonaleniu form propagandy książki i metod pracy z czytelnikiem, a przede wszystkim kształtowaniu polityki wydawniczej i doskonaleniu technik poligraficznych.

4. Stały wzrost produkcji wydawniczej, wynikający z potrzeb rozwoju oświaty nauki i kultury, stawia Kraj Rad w roku 1976 w światowej czołówce wydawniczej. W roku tym całokształt wydawnictwa obejmuje ok. 85 tys. tytułów książek i broszur o łącznym nakładzie ponad 1,7 mld egzemplarzy oraz ponad 3 mld egz. dzienników i czasopism w ok. 150 językach. Co szósta książka w skali światowej jest wydana w ZSRR.¹⁹ Dla kontrastu należy dodać, że Rosja carska jeszcze w 1913 r. wydawała zaledwie 19,4 tys. tytułów o łącznym nakładzie 75 mln egz., a nakłady masowe /80-100 tys. egz./ uzyskiwały jedynie utwory o tematyce religijnej lub historii rodu Romanowów.²⁰ Na jednego mieszkańca Rosji przypadało wówczas zaledwie 0,62 książki,²¹ obecnie - około 7 /wg danych z r. 1976/ przy czym wg danych statystycznych dla RFSRR wskaźnik ten wzrasta do 9,7 książek i broszur. Już w r. 1924 wydawnictwa młodej Republiki Radzieckiej przekroczyły produkcję wydawniczą Rosji carskiej /z 1913 r./ pod względem nakła-

du, a w r. 1925 - także i pod względem ilości tytułów.²²

Obecnie edycje książek radzieckich przygotowuje ponad 200 wydawnictw /centralnych i republikańskich/ oraz potężna baza przemysłu poligraficznego, jak np. słynne kombinaty poligraficzne w Kalininie, Saratowie i Smoleńsku.

Największy udział w produkcji wydawniczej mają: działające od 1919 r. GOSIZDAT /Gosudarstwiennoje Izdatielstwo/, POLITIZDAT /Politiczeskoje Izdatielstwo/, GOSUCZPIEDGIZ /Gosudarstwiennoje Uczebno-Pedagogiczeskoje Izdatielstwo/ oraz wydawnictwa literatury pięknej, a szczególnie "Chudożestwiennaja Litieratura" i "Dietskaja Litieratura".

Ogromne nakłady osiąga literatura popularnonaukowa i techniczna, jako wyraz ukierunkowań i osiągnięć całokształtu życia Państwa Radzieckiego. Pierwsze miejsce pod względem nakładów i wznowień zdobywają dzieła klasyków marksizmu-leninizmu, a przede wszystkim dzieła W. I. Lenina.²³

Wyjątkowe miejsce w polityce wydawniczej ZSRR zajmuje literatura piękna. Stanowi ona dziesiątą część ogółu wydawnictw i piątą część łącznego nakładu książek i broszur /w r. 1976 osiągnęła ponad 300 mln egz. autorów rodzimych i obcych/. Pod względem ilości p r z e k ł a d ó w Kraj Rad utrzymuje od szeregu lat przodującą pozycję w skali światowej.

W okresie panowania władzy radzieckiej przekłady literatury obcej na język rosyjski objęły około 80 tys. tytułów ze 156 krajów /łączny nakł. 2 mld egz./.²⁴ Według danych UNESCO w ZSRR ukazuje się 9 razy więcej przekładów niż w Anglii, 4,5 razy więcej niż w Japonii i 4 razy więcej niż w Stanach Zjednoczonych. Niektóre pozycje ukazują się w znacznie większych nakładach niż w krajach ojczystych autorów. Tak np. powieści J. Londona i T. Dreisera osiągnęły większe nakłady w Związku Radzieckim niż w Stanach Zjednoczonych, powieści J. Galsworthy'ego - większe niż w Anglii, powieści E. Zoli - większe niż we Francji. Ze współczesnych pisarzy Zachodu w ZSRR tłumaczy się najczęściej utwory J. Baldwina, I. Stone'a, F. Mauriaca, L. Aragona, B. Brechta, A. Maurois, F. Sagan, J. P. Sartre'a, A. Seghers, E. M. Remarque'a i innych.

W trzydziestoleciu powojennym wydano w Kraju Rad około 7 tys. przekładów pisarzy amerykańskich, ponad 4,5 tys. przekładów francuskich i angielskich o sumarycznym nakładzie ponad 600 mln egz. Wg danych UNESCO w ZSRR wydaje się rocznie powyżej 2 tys. tytułów literatury obcej, przy czym najczęściej wznawiany jest W. Szekspir. Dzieła jego wydawano ponad 320 razy w 28 językach Państwa Radzieckiego.²⁵

Wyrazem olbrzymiej troski polityki wydawniczej Kraju Rad o udostępnienie szerokim kręgom czytelniczym arcydzieł literatury światowej jest edycja 200-tomowej serii - "Biblioteka Literatury Światowej" - obejmująca najlepsze dzieła literatury pięknej od czasów najdawniejszych do współczesnych /nakład każdego tomu wynosi 300 tys. egz./. Aktualnie ukazuje się również 50-tomowa seria "Biblioteka Literatury Światowej dla Dzieci" w wydawnictwie "Dietskaja Litieratura".²⁶

Ogromnym przedsięwzięciem ruchu wydawniczego ZSRR jest zaplanowana w r. 1977 wielotomowa seria "Biblioteka Klasyki", obejmująca w 147 tomach najcenniejsze utwory literatury pięknej XIX i XX w. zarówno pisarzy rosyjskich, narodów ZSRR oraz pisarzy świata. Nakład poszczególnych tomów obliczony na 1,5 mln egz. "Bibliotekę Klasyki" przygotowuje wydawnictwo "Chudożestwiennaja Litieratura" pod redakcją naukową Instytutu Literatury Powszechnej Akademii Nauk ZSRR.²⁷

Stają pozycję w planach wydawniczych Kraju Rad zajmuje literatura polska. W okresie powojennym doczekała się ona 2 tys. wydań tytułów o łącznym nakładzie 75 mln egz. w około 40 językach narodów ZSRR.²⁸ Najwięcej wznowień miały dzieła H. Sienkiewicza /ponad 100 razy/ uzyskując łączny nakład 5 mln egz. w około 30 językach różnych republik. Utwory A. Mickiewicza wznawiano ponad 80 razy w łącznym nakładzie 22 mln egz. w 15 językach narodowości radzieckich. Często wznawiane są dzieła B. Prusa, E. Orzeszkowej, M. Konopnickiej, S. Żeromskiego i innych klasyków literatury polskiej.²⁹ Drukuje się również utwory współczesnych autorów polskich, jak J. Iwaszkiewicza, J. Putramenta, Z. Załuskiego, S. Lema, T. Brezy, A. Brauna, M. Kuncewiczowej i in. Kilka wydawnictw

Kraju Rad przygotowuje wspólną edukację 15 tomowej serii "Biblioteka Literatury Polskiej", w której już ukazały się m. in. dzieła S. Lema w wyborze oraz I. Newerlego "Pamiętnika z Celulozy", utwory A. Brauna i kilku innych współczesnych pisarzy polskich.³⁰

Na ogół zapotrzebowanie rynku czytelniczego na literaturę piękną /rodzimą i obcą/ wyraźnie przerasta możliwości wydawnicze kraju. Szczególnie dotkliwie odczuwa się brak papieru. W celu zaoszczędzenia tego podstawowego surowca prowadzi się szeroką akcję wykorzystania surowców wtórnych, głównie makulatury. Wydawnictwo "W Mirie Knig" ogłosiło konkurs pod hasłem "Bumaga", mający na celu wyszukanie rezerw papieru poprzez lepsze wykorzystanie arkusza drukarskiego.³¹ Jednocześnie Państwowy Komitet ds. Wydawnictw ZSRR podjął oficjalną decyzję ograniczenia o 10 % ilości i objętości literatury popularno-naukowej na rzecz literatury pięknej.³²

Sześćdziesięcioletni dorobek radzieckiego ruchu wydawniczego w zakresie zaspokajania potrzeb czytelniczych Kraju Rad ilustruje statystyka: 3 mln tytułów książek i broszur o łącznym nakładzie 46 mld egz.,³³ które dzięki operatywności placówek dystrybucyjnych umożliwiają dostęp do książki w najbardziej oddalonych skupiskach ludzkich. Produkcję ilościową uzupełnia systematyczny postęp jakościowy na wszystkich etapach produkcji książkowej, szczególnie wyraźny w dorobku wydawniczym lat siedemdziesiątych.

5. R o z w ó j i d o s k o n a l e n i e o r g a n i z a c j i s i e c i d y s t r y b u c j i k s i ą ż e k z a m y k a s t a t y s t y k a r. 1976 l i c z b ą 58 t y s. k s i ę g a r n i p u n k t ó w k s i ę g a r s k i c h, w k t ó r y c h z a t r u d n i a s i ę 100 t y s. e t a t o w y c h p r a c o w n i k ó w /R o s j a c a r s k a p o s i a d a ła z a l e d w i e 2,5 t y s. k s i ę g a r n i/.³⁴

Pierwszą skromną produkcję wydawniczą lat 1917-1918 rozproszony Rewolucyjny Trybunał Prasy i Wydawnictw b e z p ł a t n i e wśród żołnierzy Armii Czerwonej,

młodzieży szkolnej i bibliotek byłej guberni moskiewskiej. Początki organizacji sieci księgarskiej i odpłatności za książki wiążą się z powstaniem i działalnością GOSIZDAT-u /1919 r./.³⁵ Od tego momentu datuje się organizacja hurtu księgarskiego w mieście i na wsi, szkolenie kadry księgarzy, upowszechnianie nowych form handlu książką /kiermasze/ oraz organizacja specjalnych przedsiębiorstw, mających na celu zaopatrywanie bibliotek i księgarń położonych na dalekich peryferiach kraju, tzw. kolektory. Propagują i rozpowszechniają książki również organizacje społeczne i związkowe, organy oświaty, poczta i organizacje młodzieżowe /kolportaż/, także punkty sprzedaży książkowej w fabrykach i zakładach pracy /od r. 1928/.

Od r. 1931 centralnym aparatem organizacji książki staje się Zjednoczenie Handlu Księgarskiego KOGIZ, które zrywa z praktyką mechanicznego rozdziału nakładów na rzecz gruntownego poznania i zaspokajania potrzeb czytelniczych terenu. Czyni to poprzez specjalne przedsiębiorstwa handlu terenowego, tzw. KNIGOTORGI.

W latach czterdziestych i pięćdziesiątych następuje dalsza modernizacja sieci księgarskiej. Powstaje kierunek księgarstwa w Moskiewskim Instytucie Handlu Spółdzielczego, w Instytucie Gospodarki Narodowej, w Wyższej Szkole Handlu i in. Jednocześnie wprowadza się odznakę Wzorowego Księgarza /1951 r./. Handel księgarski w mieście przejmuje Wszechzwiązkowe Zjednoczenie Handlu Księgarskiego - SOJUZKNIGA - pod nadzorem Ministerstwa Kultury. Sprzedaż książek na wsi przechodzi do spółdzielczości - CENTROSOJUZ.

Od r. 1963 całością spraw wydawniczych, poligraficznych i księgarskich kieruje Państwowy Komitet Rady Ministrów ds. Prasy i Wydawnictw - GOSKOMIZDAT SSSR, -który obejmuje również nadzór nad SOJUZKNIG-ą. Ustala on nowy system płac w handlu książką i wprowadza współzawodnictwo.

Szczególny rozmach ruchu księgarskiego przypada na lata 1966-1976 i dalsze. W okresie tym sieć księgarska zwiększa

się o 5 tys. nowych placówek przy jednoczesnym wzroście przeciętnej powierzchni. Nowoczesne księgarnie wzorcowe posiadają często powierzchnię 900-1200 m². Słynny Dom Książki przy ul. Kalinina w Moskwie /półtorakilometrowa długość półek i 200 sprzedawców/, zaliczany przez UNESCO do największych w Europie, znajduje rywali w Orichowo-Zujewie, Nieftiekamsku i Jałcie.³⁶

Największą dynamiką rozwoju nowych placówek sięgarskich wyróżnia się Białoruska SSR, Uzbecka SSR, Tadżycka SSR, Mołdawaska SSR.³⁷ Największe wskaźniki w handlu detalicznym, w przeliczeniu na jednego mieszkańca, od szeregu lat uzyskuje Estońska SSR. W r. 1976 przeciętna wydatków statystycznego mieszkańca na książkę wynosiła tu 9 rubli.³⁸

Aktualnie polityka księgarska koncentruje się na dalszym doskonaleniu form i metod sprzedaży, coraz szerzej upowszechnia się subskrypcje, sprzedaż samoobsługową i wysyłkową /realizuje się tu ponad 5 mln zamówień/. Wzrasta dostawa książek do środowisk drogą rozbudowy punktów sprzedaży terenowej, rozwoju sieci bibliobusowej oraz wzmożonego entuzjazmu ponadmilionowej rzeszy kolporterów społecznych /w latach 1966-1976 szeregi kolporterów społecznych wzrosły dwukrotnie/. Wzrosło również rozprowadzanie książki za pośrednictwem "kolektorów" /zaopatrują one ponad 160 tys. bibliotek/, rozwinął się handel antykwaryczny, którego obroty stanowią ponad 6 % ogółu obrotów handlu księgarskiego /1976 r./.³⁹

Dzięki tak różnorodnym formom działania książka dociera do fabryk, kołchozów, urzędów i domów prywatnych. Wyniki badań socjologicznych na temat czytelnictwa środowisk małomiejских wskazują, iż około 95 % rodzin radzieckich posiada własne /większe lub mniejsze/ księgozbiory.⁴⁰ Liczebny stan bibliotek prywatnych przekracza dwukrotnie zasoby bibliotek państwowych. Rozbudzone potrzeby czytelnicze i przystępna cena książki sprawiają, że mimo bardzo wysokich nakładów, 90 % wydawnictw jest wyczerpanych jeszcze w roku ich ukazania się, a przeciętne wydatki na książkę wyraźnie wzrastają /w ostatnim dziesięcioleciu wzrosły 2,7 razy/.⁴¹

W bieżącej pięcioletce /1976-1980/ planuje się dalszą rozbudowę sieci księgarskiej, szczególnie na krańcach północnych ZSRR, na Dalekim Wschodzie, na trasie BAM-u i innych budowli komunizmu /tylko na terenie RFSRR planuje się 350 nowych księgarń/.⁴² Przewiduje się również dalsze doskonalenie form rozpowszechniania produkcji wydawniczej poprzez tworzenie specjalnych centrów wysyłkowych w Moskwie i republikach związkowych, mających na celu głównie zaspokojenie potrzeb czytelniczych indywidualnych odbiorców z odległych środowisk wiejskich i małomiastek. Planuje się łączenie magazynów wydawnictw z przedsiębiorstwem pocztowym i uniwersalnymi księgarniami. Podobne zespoły księgarsko-pocztowe powstały już w Woroneżu, Saratowie i w Jozskar-Ole. Zakłada się, że rozbudowa tego typu przedsiębiorstw skróci drogę książki do czytelnika dwukrotnie.⁴³

6. R o z w ó j s i e c i b i b l i o t e k p u b l i c z n y c h, f a c h o w y c h i n a u k o w y c h ilustrują dane statystyczne: 360 tys. bibliotek o łącznej zawartości około 4 mld woluminów, wśród których znajdują się niemal wszystkie publikacje od momentu wynalezienia druku aż do chwili bieżącej oraz wiele cennych rękopisów z okresu starożytności i średniowiecza /w przekładach i oryginałach/.⁴⁴

W ciągu 60 lat władzy radzieckiej powstał jednolity system organizacji i zarządzania różnego typu bibliotek, podporządkowany celowi wychowania nowego człowieka, rozwojowi nauki i techniki, budowie komunizmu. Podstawowe zasady organizacji bibliotekarstwa radzieckiego zostały określone w przygotowanym przez W. I. Lenina dekrete "O centralizacji bibliotekarstwa RFSRR" /1920 r./, którego realizacja przynosi już w 1939 r. okazałe efekty: około 250 tys. bibliotek /wszystkich typów/ z księgozbiorem około 500 mln woluminów.⁴⁵ W następnych latach, mimo trudów wojny, działalność biblioteczna nie zostaje przerwana. W 1941 r. powstaje Państwowy Instytut Bibliotekarstwa im. N. Krupskiej w Leningradzie /od 1959 r. Państw. In-

stytut Kultury im. N. Krupskiej a Oddział Literatury Wojskowej Biblioteki im. W. I. Lenina w Moskwie wydaje 18 bibliografii dla szkolenia żołnierzy różnych specjalności. Jednocześnie przy Ludowym Komisariacie Oświaty zostaje powołany Państwowy Fundusz Literatury /1943 r./, mający na celu odbudowę bibliotek zniszczonych. Dzięki niemu bibliotekom przekazano 13 mln woluminów /1947 r./.⁴⁶

Od roku 1945 prowadzi się wzmożoną działalność nad likwidacją zniszczeń wojennych. Nadzór nad bibliotekami przejął Komitet ds. Instytucji Kulturalno-Oświatowych przy Radzie Ministrów RFSRR, a od r. 1953 - Zarząd Bibliotek przy Ministerstwie Kultury ZSRR. Od 1961 r. kontrolę nad bibliotekami wszystkich typów sprawuje Główna Inspekcja Biblioteczna przy Min. Kultury ZSRR, a w r. 1962 podejmuje się pracę nad organizacją jednolitej sieci bibliotek publicznych niezależnie od ich lokalizacji /miasto czy wieś/ i bez względu na to, jakiej instytucji podlegają.⁴⁷

Jednolita sieć bibliotek publicznych łączy biblioteki republikańskie, krajowe i obwodowe, rejonowe i okręgowe, miejskie, samodzielne dziecięce, kołchozowe, związków zawodowych, organizacji społecznych, klubów oraz domów i pałaców kultury. Współpracują z nią biblioteki naukowe np. Państwowa Biblioteka ZSRR im. W. I. Lenina w Moskwie oraz Państwowa Biblioteka im. M. J. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie /koordynacja prac, kierownictwo metodyczne itp./.

W r. 1963 liczba bibliotek publicznych, w porównaniu z okresem przedrewolucyjnym, zwiększyła się przeszło dziesięciokrotnie /w 1913 r. było 12,5 tys./, a zbiory ich powiększyły się niemal stukrotnie i wynosiły około 850 mln /w Rosji carskiej 8,9 mln/. W powyższym roku na 100 czytelników korzystających z usług bibliotek publicznych przypadało już 400 książek.⁴⁸

Aktualnie sieć bibliotek publicznych obejmuje 132 tys. placówek /w tym 102 tys. podlegających Ministerstwu Kultury ZSRR/ o łącznym księgozborze ponad 1,5 mld woluminów.⁴⁹ Dzięki właściwemu rozmieszczeniu omawianych bibliotek i dosto-

sowywaniu ich księgozbiorów do potrzeb środowiska, stanowią one podstawowe źródło zaopatrzenia w książkę w najszerszych kręgach społecznych. Sieć bibliotek publicznych ogarnia najmniejsze skupiska ludzkie, oferując im książki z różnych dziedzin życia. Ustawicznie poprawia się bazę lokalową. Corocznie na ten cel przydziela się ponad 2 tys. nowych budynków, wyposażonych w aparaturę audiowizualną /90 % bibl. publ. jest finansowanych przez państwo/.⁵⁰ Systematycznie zwiększa się dopływ nowości wydawniczych do bibliotek publicznych, który w latach 1970-1975 wynosił 234 mln egz. /148 mln uzyskały biblioteki miejskie i 85 mln biblioteki wiejskie/.⁵¹ Energicznie realizuje się Leninowską zasadę centralizacji sieci bibliotecznej. Aktualnie siecią objętych jest 50 % bibliotek. W republice Estońskiej i Mołdawskiej zakończono proces centralizacji, a w Litewskiej i Łotewskiej również prace dobiegają do końca.

Szerzenie kultury zależy w znacznej mierze od rozwoju bibliotek republikańskich. Dane statystyczne wskazują, że w okresie władzy radzieckiej liczba bibliotek publicznych w RFSRR wzrosła 6,5 razy, w Mołdawii natomiast 28, w Kazachstanie 64, a w Azerbajdżanie aż 140. Literatura w księgozbiorach powyższych bibliotek gromadzona jest głównie w języku narodowym danej republiki. Wszelkie przedsięwzięcia mają na celu zapewnienie mieszkańcom różnych republik równych szans korzystania z książki bibliotecznej niezależnie od czynników ekologicznych i historycznych.⁵²

Czytelnictwo na wsi uzależnione jest od systematycznego rozwoju bibliotek na tym terenie. Sieć bibliotek wiejskich, jak zaznacza wiceminister kultury ZSRR, obejmuje 214 tys. placówek państwowych, kołchozowych i związkowych /w tym ponad 81 tys. samodzielnych/ o łącznym księgozbiorze ponad 800 mln egz.⁵³ Imponujące przeobrażenia wsi spowodowały zbliżenie jej kultury materialnej do wzorów miejskich i wyzwoliły niezwykle silną potrzebę uczestniczenia w kulturze za pośrednictwem książki. Dzięki szeroko pojętej potrzebie wyrównywania różnic kulturalnych między miastem i wsią możliwa stała się rozbudowa ośrodków czytelnictwa na wsi oraz uzyskanie na jednego mie-

szkańca wsi /1975 r./ aż 6,8 tomów bibliotecznych. W tym samym czasie na jednego mieszkańca miasta przypada 5,5 woluminów /w Rosji przedrewolucyjnej na jednego mieszkańca wsi przypadało zaledwie 0,3 wol. bibliotecznych/. Aktualnie zbiory bibliotek wiejskich stanowią 44 % ogółu zbiorów bibliotek publicznych. Spośród 11,5 tys. wybudowanych w ostatniej pięcioletce bibliotek publicznych aż 6,5 tys. przekazano środowiskom wiejskim.⁵⁴ Mimo tak poważnych osiągnięć wiele zostało do zrobienia. Zdarza się jeszcze, iż jedna biblioteka przypada na 3-4 wsie. Dlatego też duży nacisk kładzie się na dalszy rozwój sieci bibliotek ruchomych. Wg danych z r. 1976 sieć bibliobusowa podlegająca Min. Kultury ZSRR liczy 225 tys. placówek /średnio przypadają 2 bibliobusy na jedną bibliotekę stałą/.⁵⁵ Dzięki bibliobusom książka dociera do najdalszych skupisk ludzkich, służąc w myśl Uchwały KC KPZR z 1974 r., jak najpełniejszemu wykorzystaniu księgozbiorów bibliotecznych w celu właściwego wychowania patriotycznego i rozwoju postępu naukowo-technicznego.

Wyjątkowe miejsce w sieci bibliotek publicznych zajmują samodzielne biblioteki d z i e c i ę c e i m ł o - d z i e ż o w e. Niezależnie od bibliotek szkolnych, traktowanych jako podstawowe warsztaty pracy uczniów i nauczycieli, rozwija się szeroki nurt czytelnictwa pozaszkolnego. Biblioteki publiczne dla dzieci /lub działy dla dzieci przy bibliotekach dla dorosłych/ liczą /wg stanu z 1976 r./ ponad 7,6 tys. placówek o łącznym księgozborze 191 mln tomów książek, broszur i czasopism /sieć bibliotek średnich szkół ogólnokształcących liczy około 190 placówek/.⁵⁶

W związku z dynamicznym rozwojem nauki i techniki radzieckiej niezwykle wysoko oceniana jest rola bibliotek naukowych i fachowych według danych Centralnego Urzędu Statystycznego ZSRR z dn. 1.I.1976 r. sieć powyższa obejmowała 64,4 tys. placówek o łącznym księgozborze 2 mld egz. książek, broszur i czasopism.⁵⁷

Biblioteki naukowe o charakterze ogólnym /republikańskie, obwodowe i rejonowe/ dzięki rozległej działalności informacyjno-bibliograficznej służą ogólnemu rozwojowi nauki i gospodarki narodowej. Wyróżnia się tu ponad 220 większych pla-

cówek bibliotecznych, rozrzuconych po całym terytorium ZSRR.

Biblioteki naukowe o charakterze specjalnym /techniczne, rolnicze, medyczne, Akademii Nauk, szkół wyższych i średnich szkół zawodowych oraz różnych instytucji naukowych/ strukturą organizacyjną odpowiadają ściśle strukturze organizacji kierowania i zarządzania nauką i gospodarką narodową /na zasadzie terytorialno-resortowej/. Wyróżnia się tutaj biblioteki w s z e c h z w i ą z k o w e /Centralne Biblioteki Naukowo-Techniczne ZSRR, Centralne Biblioteki Rolnicze ZSRR, Centralne Biblioteki Medyczne ZSRR, Biblioteki Akademii Nauk ZSRR i in./, biblioteki r e s o r t o w e /ministerstw i zjednoczeń/, biblioteki r e g i o n a l n e /centralne biblioteki instytutów naukowych i naukowo-technicznych, republikańskie biblioteki naukowo-techniczne itp./, biblioteki fachowe biur projektów, zakładów pracy itp.

Szczególną uwagę należy zwrócić na sieć bibliotek Akademii Nauk ZSRR /utworzoną już w r. 1930/, która obejmuje 553 biblioteki i zawiera księgozbiór liczący 78,4 mln woluminów /ponad 40 % stanowi literatura w języku obcym/.

Sieć bibliotek szkół wyższych i średnich zawodowych liczy ponad 5 tys. placówek /w tym około 860 szkół wyższych/ o łącznym księgozbiorze około 600 mln egz. W powyższych bibliotekach wyróżnia się Biblioteka Uniwersytetu Moskiewskiego im. Łomonosowa licząca 7 mln wol. oraz 40 sal czytelnianych z 1000 miejsc.⁵⁸

Materiały źródłowe wykazują, że dzięki szerokiemu wykorzystaniu literatury naukowo-fachowej wyraźnie wzrosła wydajność pracy /tylko w r. 1976 uzyskano 80 % przyrostu dochodu narodowego dzięki podniesieniu wydajności pracy/.

W ostatniej pięcioletce sieć bibliotek fachowych wzrosła o 5 tys. placówek, a szczególną dynamiką przyrostu odznaczają się biblioteki fachowe Mołdawii, Uzbekistanu, Białorusi, Kazachstanu i Turkmenii. Dużo bibliotek fachowych powstało na wsi; w r. 1976 liczba ich wynosiła 3,7 tys. placówek posiadających ponad 3 mln wol. literatury naukowo-specjalistycznej.⁵⁹

Ogromny udział w zaspokajaniu potrzeb czytelniczych naukowców i specjalistów mają wielkie biblioteki naukowe oraz centralne fachowe, działające w oparciu o pełną mechanizację i automatyzację pracy bibliograficzno-informacyjnej.

7. D z i a ł a l n o ś ć n a j w i ę k s z y c h b i - b l i o t e k n a u k o w y c h Z S R R

Wśród bibliotek naukowych czołowe miejsce zajmuje centralna biblioteka ZSRR i główna biblioteka narodowa Kraju Rad - Państwowa Biblioteka im. W. I. Lenina w Moskwie /powstała w r. 1862 jako część Moskiewskiego Muzeum Publicznego oraz Muzeum hr. Rumiancewa/. Do roku 1976 biblioteka zgromadziła 28 mln wol., które reprezentują całą radziecką produkcję wydawniczą oraz piśmiennictwo zagraniczne ze wszystkich dziedzin nauki i techniki. Bogate zbiory Biblioteki w 89 językach narodów ZSRR oraz 109 językach obcych wypełniają ponad 250 km półek i są udostępniane w 24 czytelniach, liczących łącznie około 2700 miejsc. Informację o zbiorach przekazuje 500 różnorodnych katalogów.⁶⁰

Wg relacji dyrektora Biblioteki im. W. I. Lenina korzysta z niej co roku ponad 230 tys. czytelników /wypożyczenia dzienne wynoszą 8-10 tys. wol./. W celu zapewnienia wszechstronnej informacji kadrze naukowców biblioteka prowadzi ożywioną i rozległą wymianę biblioteczną z 3790 bibliotekami i instytucjami naukowymi świata /w tym z 500 placówkami naukowymi państw socjalistycznych/. W efekcie tak szeroko pojętej troski o czytelnika zbiory biblioteki wzbogaciły się o 32 tys. zagranicznych wydawnictw swartych oraz ponad 20 tys. wydawnictw seryjnych i ciągłych, także ponad 300 tys. mikrofilmów.⁶¹

Biblioteka im. W. I. Lenina jest instytucją naukowo-badawczą w zakresie nauki o książce /od 1955 r./, centralnym ośrodkiem bibliografii zalecającej /od r. 1940/, ośrodkiem koordynującym bibliografię nauk społeczno-politycznych i filologicznych, a także instrukcyjno-metodycznym dla biblio-

tek publicznych /od 1951 r./. Przygotowuje się tutaj bibliografię bibliografii i nauki o książce "Bibliotekowiedzenie i bibliografija" /od 1940 r./, centralnie drukowane karty katalogowe nowości zagranicznych /od 1955 r./ i szereg innych wydawnictw m. in. "Sowietskoje bibliotekowiedzenie" /od 1967 r./.⁶²

W latach 1971-1975 Biblioteka im. W. I. Lenina prowadziła środowiskowe prace badawcze, dotyczące czytelnictwa na wsi, w małych miasteczkach oraz czytelnictwa młodzieży pracującej. Aktualnie opracowuje się zagadnienia związane z historią czytelnictwa w Rosji /od czasów najdawniejszych do współczesnych/.⁶³

Podobną rolę w upowszechnianiu nauki i kultury pełni Państwowa Publiczna Biblioteka im. M. J. Sałtykowa-Szczedriny w Leningradzie, druga obok moskiewskiej biblioteka narodowa ZSRR /założona w r. 1795, udostępniona dla ogółu w 1814 r. jako Cezarska Publiczna Biblioteka w Petersburgu, podstawowy Ośrodek kultury i warsztatu pracy wielu uczonych pisarzy i działaczy rewolucyjnych w okresie caratu/. Jako biblioteka narodowa RFSSR posiada największy zbiór rękopisów od r. 1725 do czasów współczesnych /4 mln druków/. Posiada również ponad 21,5 mln wol. literatury krajowej i zagranicznej z przewagą wydawnictw humanistycznych, z których korzysta co roku 150 tys. czytelników. Wśród 2 mln książek obcych bogato reprezentowana jest literatura narodowa Azji i Afryki - w 170 językach. W dziale rękopisów /ponad 300 tys./ przechowuje się manuskrypty Erazma z Rotterdamu, Petrarcki, Diderota oraz Gogola, Lermontowa, Czajkowskiego i innych wybitnych ludzi pióra i czynu. W powyższej bibliotece znajdują się także cenne puszkiniady, zbiory prywatne Woltera, komplet druków z czasów Komuny Paryskiej itp. Liczne czytelnice posiadają około 2000 miejsc. Udostępnia się w nich ponad 10 mln egz. rocznie.

Biblioteka im. Sałtykowa-Szczedriny, podobnie jak Biblioteka im. Lenina w Moskwie, bierze udział we wszystkich ogólnoradzieckich pracach bibliotecznych, stanowi główny ośrodek instrukcyjno-metodyczny bibliotek publicznych RFSSR oraz o-

środek naukowo-badawczy i naukowo-metodyczny dla bibliotek północno-zachodnich ziem ZSRR. W r. 1976 opublikowano tutaj 72 prace naukowe /bibliografie zalecające, katalogi, pomoce naukowo-metodyczne, prace zbiorowe i monografie związane z metodologią i organizacją badań bibliotekoznawczych/.⁶⁴

W dobie rewolucji naukowo-technicznej ogromną rolę w Kraju Rad pełni Centralna Państwowa Biblioteka Naukowo-Techniczna w Moskwie /założona w 1958 r. przy Państw. Kom. Rady Min. ZSRR/. W czytelnich o różnej specjalizacji obsługuje się rocznie ponad 70 tys. czytelników /niezależnie od zamówień zbiorowych ponad 6000 instytutów i biur naukowo-technicznych/. Bogate zbiory biblioteki /około 10 mln wol./ udostępnia się w oryginale lub w postaci kopii /mikrofilmowej, kserograficznej itp./. Obok rozległej działalności związanej z upowszechnianiem i udostępnianiem literatury naukowo-technicznej biblioteka prowadzi intensywną działalność informacyjno-wydawniczą: wydaje katalog obcej literatury technicznej, znajdującej się w bibliotekach ZSRR, prowadzi koordynację pracy nad przekładami literatury naukowo-technicznej, wydaje indeksy tematyczne, sporządza /na zamówienie/ pomoce informacyjno-bibliograficzne, wydaje znany miesięcznik "Naucznyje i techničeskie biblioteki SSSR" /od 1969 r./ i inne.⁶⁵

W sieci bibliotek Akademii Nauk ZSRR wyróżnia się Biblioteka Akademii Nauk w Leningradzie /założona przez Piotra I w 1714 r. i przekazana Akademii Nauk w Petersburgu w r. 1725/. Biblioteka wraz z placówkami gromadzi zbiory o profilu humanistycznym i przyrodniczym /ponad 30 filii instytutów i 6 bibliotek/, które obejmują około 15 mln wol. /w bibliotece centralnej znajduje się ok. 9,5 mln wol./ - w tym cenna kolekcja książek i czasopism rosyjskich z XVIII w. i wszystkie wydawnictwa macierzyste od założenia Akademii do czasów współczesnych, cenny zbiór książki rękopiśmiennej /16 tys. rękopisów/, największe w ZSRR zbiory literatury fizyczno-matematycznej i przyrodniczej w językach obcych /10 tys. egz./, bogate zbiory kartograficzne /90 tys. map/ i in. Biblioteka obsługuje rocznie ponad 30 tys. pracowników naukowych, stanowi centrum informacji w zakresie nauk fizyczno-przyrodniczych, ko-

ordynuje prace naukowo-badawcze związane z bibliotekoznawstwem i bibliografią, prowadzi międzynarodową wymianę biblioteczną z 2800 instytucjami naukowo-technicznymi z 99 krajów, stanowi centrum administracyjno-organizacyjne sieci bibliotecznej Akademii Nauk ZSRR.⁶⁶

Biblioteki naukowe Kraju Rad wyróżniają się szczególnie rozległą działalnością w zakresie wymiany bibliotecznej /krajowej i zagranicznej/. Wszystkie biblioteki prowadzą współpracę z bibliotekami i placówkami naukowymi 126 krajów: w tym z 28 krajami kapitalistycznymi i 13 socjalistycznymi oraz 85 rozwijającymi. Stąd co roku propagowane są książki i czasopisma radzieckie, które wysyła się w 1.190 tys. egzemplarzy. W zamian za to placówki ZSRR otrzymują 860 tys. książek i czasopism co roku.⁶⁷

8. K s z t a ł c e n i e i s y s t e m a t y c z n e p o d n o s z e n i e k w a l i f i k a c j i p r a - c o w n i k ó w b i b l i o t e c z n y c h

Chcąc uzyskać maksymalny sukces w zbliżeniu książki do czytelnika w ZSRR dużo uwagi poświęca się przygotowaniu wysoko kwalifikowanej kadry pracowników bibliotecznych. Wstępne wymagania do zawodu bibliotekarskiego zostały sprecyzowane już w r. 1919 przez N. Krupską i komentowane w "Czerwonym Bibliotekarzu".⁶⁸ Zaznaczano wówczas, że osobowość bibliotekarza radzieckiego powinna się wyróżniać nie tylko wysokim poziomem kwalifikacji zawodowych, lecz także wysokimi walorami ideologicznymi. Bibliotekarz powinien posiadać nie tylko wiedzę fachową /tzn. orientować się w literaturze i znać potrzeby środowiska/, lecz także powinien orientować się w otaczających go zjawiskach życia, zachodzących zmianach, udzielać wyczerpujących wyjaśnień, być agitatorom i propagatorem, być dojrzałym marksistą.

Pierwsze placówki kształcenia bibliotekarzy na poziomie uniwersyteckim powstały już w r. 1925. Pierwsze trzyletnie technika bibliotekarskie, przygotowujące kadrę na poziomie średnim, powstały w latach 1927-1928. Kuźnią kadr

bibliotekarskich można nazwać założony w 1941 r. Państwowy Instytut Bibliotekarski N. Krupskiej w Leningradzie /w 1959 r. zmiana nazwy/.⁶⁹

Powstające biblioteki publiczne i naukowe w nowych środowiskach ekologicznych stworzyły potrzebę reorganizacji przygotowania zawodowego bibliotekarzy, którzy mieli sprostać warunkom charakterystycznym dla różnych regionów, obwodów czy republik. Należało zatem przygotować specjalistów do miejsca praktycznej działalności, zapobiec pływomości kadr.

Reorganizację kształcenia bibliotekarzy zaczęto w latach sześćdziesiątych XX w. Utworzono wydziały bibliotekarskie w szkołach kulturalno-oświatowych, dzięki czemu wykorzystano już istniejącą bazę szkoleniową oraz poszerzono horyzonty przyszłych pracowników kultury pod kątem potrzeb środowiska czytelniczego. Aktualnie oddziały bibliotekarskie szkół kulturalno-oświatowych znajdują się we wszystkich regionach Kraju Rad.

Specjalistów w zakresie bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa kształci systemem dziennym i zaocznym 28 szkół wyższych i 130 szkół średnich zawodowych. Największe placówki stanowią: Państwowy Instytut Kultury im. N. Krupskiej w Leningradzie oraz Państwowy Instytut Kultury w Moskwie - centrum naukowo-metodyczne w dziedzinie kształcenia bibliotekoznawczego.⁷⁰

Lata siedemdziesiąte prowadzą do dalszej reorganizacji programów kształcenia bibliotekarzy /wynikającej z potrzeb rewolucji naukowo-technicznej/, zmierzając w kierunku szeroko pojętej specjalizacji informacyjnej. Zarysowuje się tendencja do humanizacji wykształcenia technicznego i technizacji przygotowania humanistycznego. Bibliotekoznawstwo coraz wyraźniej łączy się z innymi naukami /informatyka, socjologia, księgoznawstwo, pedagogika i in./. Proces studiów bibliotekoznawczych poszerza się o nowe przedmioty, jak: lingwistyka strukturalna i stosowana, automatyzacja i mechanizacja procesu opracowania i wydawania informacji, redagowanie wydawnictw naukowo-technicznych itp.⁷¹

Podobną reorganizację programów nauczania przechodzą bibliotekarskie szkoły średnie, przygotowujące kadre kierowniczą bibliotek wiejskich lub filii dziecięcych. Wprowadza się tutaj ponad 100 godzin specjalizacji, zwiększa się nacisk na znajomość literatury /ponad 520 godzin literatury rosyjskiej i radzieckiej oraz obcej i dziecięcej/. Oprócz przedmiotów zawodowych realizuje się szereg nowych cykli tematycznych, jak "Podstawy informacji naukowo-technicznej", "Podstawy produkcji przemysłowej i rolniczej", "Środki techniczne w pracy bibliotecznej". Szczególną uwagę zwraca się na łączenie teorii z konkretną praktyką zawodową.

Zgodnie z materiałami statystycznymi bibliotekarstwo radzieckie zatrudnia /1976 r./ około 380 tys. wykwalifikowanych bibliotekarzy, w tym 93 tys. zdobyło kwalifikacje w ostatniej pięciolatce. Zapotrzebowanie w tym zakresie jest większe, dlatego też w aktualnych planach przewiduje się przypływ kadr specjalistycznych w ilości ponad 100 tys., w tym 33 tys. z wykształceniem wyższym.⁷²

Odpowiedzialne zadania, stawiane przed bibliotekami publicznymi, realizuje ponad dwustutysięczna kadra bibliotekarzy. Wśród niej połowa posiada już ponad pięcioletni staż pracy, a jej piąta część - wykształcenie wyższe.

Dzięki dużemu zaangażowaniu społecznemu i zawodowemu pracowników bibliotek publicznych książka dociera do bardzo różnorodnych środowisk społeczno-demograficznych.

Realizując leninowskie hasło "Książka dla mas", biblioteki publiczne organizują rocznie 6,7 mln imprez upowszechniających książkę i czytelnictwo /w r. 1975 na każdą bibliotekę przypadało średnio 5 imprez miesięcznie/.⁷³

9. D o s k o n a l e n i e f o r m r e k l a m y i p r o p a g a n d y k s i ą ż k i

Od pierwszych dni władzy radzieckiej reklamie i propagandzie książki poświęca się szczególnie dużo miejsca. Najstarsze jej formy odnajdujemy w latach komunizmu wojen-

nego /1917-1918/ w inspirowanej przez W. I. Lenina działalności Centralnej Agencji Rozpowszechniania Prasy i Wydawnictw /Centropieczat' / wśród żołnierzy Armii Czerwonej, młodzieży szkolnej i pierwszych czytelników bibliotek.⁷⁴

Reklama i propaganda książki stanowi obecnie nieodłączną część programów rozwoju oświaty i wychowania, a tym samym integralną część programu rozwoju gospodarki narodowej Kraju Rad. Sprawie propagowania książki i czytelnictwa służą specjalne placówki organów partyjno-rządowych, instytucje kulturalno-oświatowe, stowarzyszenia naukowców i techników, organizacje społeczno-polityczne i młodzieżowe oraz środki masowego przekazu.

Najaktywniejszą działalność w zakresie propagandy książki i czytelnictwa rozwijają instytucje związane bezpośrednio z produkcją i funkcjonowaniem książki w społeczeństwie - wydawnictwa, księgarnie i biblioteki - wykorzystując nieograniczone możliwości słowa drukowanego w celu wychowania patriotycznego i postępu technicznego, zgodnie z polityką partii i rządu radzieckiego.

Placówki wydawnicze, oprócz różnorodnych akcji doraźnych, jak konkursy na najbardziej poczytnego pisarza lub na najlepszą książkę, prowadzą systematyczną działalność informacyjną, mającą na celu nie tylko zapoznanie z najnowszymi tytułami i autorami książek, lecz także z krytyczną oceną wydawanych pozycji. Funkcję propagandową pełnią również czasopisma np. "W Mirie Knig", "Litieraturnoje Obozrenije", "Almanach Bibliofila", "Nowyje Knigi", "Woprosy Litieratury" i in. Niezależnie od szerokiej działalności informacyjnej wydawnictwa prowadzą konkretną działalność propagandową w postaci systematycznego zwiększania ilości tytułów i nakładów, czyniąc książkę łatwo dostępną. Nieustannie doskonalona jest szata graficzna różnorodnych wydawnictw /ciekawe rozwiązanie estetyczne i poligraficzne znajdujemy w propozycjach konkursowych reprezentowanych przez czasopismo "W Mirie Knig"/.

Placówki księgarskie zachęcają do kontaktów z książką poprzez ciekawe wystawy okienne i wolny dostęp do półek księ-

garskich, tak bardzo powszechny w Kraju Rad. Księgarnie korzystają jednocześnie z okolicznościowych form propagandy w postaci kiermaszów książkowych /pierwsze odbyły się w roku 1926/, większych wystaw tematycznych, kolportażu, uczestnictwa w międzynarodowych targach warszawskich i lipskich. W każdym roku Kraj Rad uczestniczy w około 300 imprezach propagandowych w kilkudziesięciu krajach świata. Wszechzwiązkowe Zjednoczenie "Międzynarodowa Kniha" przy współpracy wydawnictw zagranicznych organizuje ponad 10 tys. większych i mniejszych wystaw książki radzieckiej na terenie ZSRR.⁷⁵ Na szczególną uwagę zasługuje wielka impreza propagandowa związana z pierwszymi Międzynarodowymi Targami Książki w Moskwie /we wrześniu 1977 r./ - pod hasłem "Książka w służbie pokoju i postępu", w których uczestniczyło 1545 instytucji wydawniczych i księgarskich z 67 krajów świata.⁷⁶

Placówki księgarskie, podobnie jak wydawnicze /lub często przy współpracy z wydawniczymi/, prowadzą szeroką działalność informacyjną w postaci katalogów księgarskich, prospektów, a przede wszystkim wydawnictwa "Książna Torgowla".

Największy udział w propagandzie książki i czytelnictwa mają biblioteki, szczególnie biblioteki publiczne, organizujące podstawowy nurt czytelnictwa powszechnego. Wg danych statystycznych z r. 1975 każda biblioteka organizowała przeciętnie 66 imprez rocznie /konferencje, szkolenia, prelekcje, spotkania autorskie, wystawy itp./, a źródłem ich powodzenia był selektywny dobór w zależności od środowiska czytelniczego oraz ciągłe dążenie bibliotekarzy radzieckich do poszukiwania nowych, lepszych form pracy z czytelnikiem.⁷⁷ Główną uwagę koncentruje się tu na środowiskach robotniczych, kołchozowych oraz dziecięcych i młodzieżowych. Różnorodne formy działania podporządkowane są konkretnemu celowi, który przedstawiają hasła, jak np. "Program Partii - programem narodu", "Dziesiąta pięciolatka - pięciolatka jakości wydawniczej" itp.⁷⁸

Wśród różnorodnych form propagandy bibliotecznej szczególnie dużą rolę pełnią katalogi i bibliografie zalecające,

zestawy nowości wydawniczych, wolny dostęp do pólki w księgarniach i bibliotekach, a przede wszystkim informacja indywidualna. Dużym powodzeniem cieszą się też wydawnictwa bibliotekarskie i bibliotekoznawcze, szczególnie miesięcznik "Bibliotekar" /obok mniej popularnych: "Sowietskoje bibliotekowiedienije", "Naucznyje i techniczieskije biblioteki w SSSR"/, znajdujące uznanie nie tylko pracowników bibliotek.

Zjawiskiem typowym dla propagandy czytelnictwa w Kraju Rad jest fakt, że uczestniczy w niej cały naród. Statystyka roku 1976 notuje ponad 1,5 mln aktywistów społecznych współpracujących tylko z 99 tys. bibliotek publicznych.⁷⁹ Zatem, jeżeli uwzględnimy ogrom kolporterów społecznych współpracujących z księgarniami oraz samorzutnie powstające biblioteki związkowe /22,6 tys./, kołchozowe /2,5 tys./, społeczne /1,2 tys./, a także kluby czytelników przy zakładach pracy, urzędach i szkołach /członkowie Wszechzwiązkowego Towarzystwa Miłośników Książki/, fakt społecznego zaangażowania w sprawie propagandy czytelnictwa stanie się bardzo wymowny.⁸⁰

10. **Współpraca i współzawodnicstwo między bibliotekami** to jeden z podstawowych czynników funkcjonowania rozległej sieci bibliotecznej Kraju Rad, zapewniający utrzymanie jednolitego systemu programowego przy tak bardzo zróżnicowanych typach placówek.

Wśród różnorodnych form współpracy bibliotecznej /kursokonferencje, wymiana doświadczeń, współpraca w przygotowaniu większych imprez kulturalno-oświatowych, poradnictwo metodyczne itp./, coraz aktywniej rozwija się międzybiblioteczna wymiana książek, która usprawnia obsługę czytelnika. Forma ta znalazła szeroki rezonans głównie w latach siedemdziesiątych, gdy rewolucja naukowo-techniczna zaczęła stawiać wymagania także w stosunku do czytelników bibliotek zakładowych, kołchozowych i publicznych /współpraca bibliotek naukowych została omó-

wiona w rozdz. 7/. Statystyka wykazuje, że w ostatniej pięcioletce wypożyczanie między bibliotekami publicznymi wzrosło o 100 % /w stosunku do r. 1970/. Skorzystało z tej formy 48 tys. bibliotek publicznych /ok. 50 % ogółu/ otrzymując łącznie około 2 mln poszukiwanych pozycji.

W ramach wypożyczeń międzybibliotecznych, 15,5 tys. bibliotek publ. /czyli ok. 15 % ogółu/ udostępniło około 3 mln wol. innym bibliotekom.⁸¹ Spośród bibliotek naukowych omawianą formę realizuje 9 tys. placówek, udostępniając swe zbiory 11 tys. bibliotek różnego typu. Placówki naukowo-techniczne /ok. 34 % ogółu/ skorzystały również z księgozbiorów innych bibliotek, co świadczy o szeroko rozwiniętej formie udostępniania międzybibliotecznego.⁸²

W zakresie współpracy bibliotecznej, dużo uwagi poświęca się wymianie doświadczeń i poradnictwu metodycznemu, głównie w stosunku do bibliotek kołchozowych, związkowych i zakładowych. Szczególnie długą historię na tym odcinku, liczącą ponad 40 lat, wykazuje Biblioteka Moskiewskiego Uniwersytetu im. Łomonosowa oraz biblioteka Moskiewskich Zakładów Samochodowych im. I. A. Lichaczowa /ZIL/.⁸³

Biblioteki Kraju Rad w szerokim zakresie uczestniczą we współzawodnictwie międzybibliotecznym, którego celem jest walka o jakość i wydajność - w myśl założeń W. I. Lenina przekazanych w liście do Rady Komisarzy Ludowych z dn. 8 lutego 1919 r. Najnowsze zadania współzawodnictwa socjalistycznego zostały sformułowane w postanowieniach KC KPZR Rady Ministrów ZSRR z 11 stycznia 1977 r. "O wszechzwiązkowym współzawodnictwie socjalistycznym w zakresie podnoszenia wydajności produkcji i jakości pracy w wykonywaniu zadań dziesiątej pięcioletki".

Jednym z warunków współzawodnictwa międzybibliotecznego jest współpraca z placówkami produkcji przemysłowej i rolniczej oraz propaganda treści patriotycznych wśród młodzieży.

Duże tradycje w omawianym współzawodnictwie mają biblioteki RFSRR, uczestniczące w nim od lat trzydziestych. Wyniki współzawodnictwa wykazują wyraźny wzrost aktywizacji propa-

gandy książki, działalności informacyjno-bibliograficznej głównie w zakresie literatury społeczno-politycznej i naukowo-technicznej. Współzawodnictwo przyspiesza proces aktualizacji zbiorów bibliotecznych, powoduje wyraźny wzrost zainteresowania książką w poszczególnych środowiskach społeczno-demograficznych, dopinguje do poprawy warunków lokalowych, zbliża placówki biblioteczne do zagadnień produkcji, dąży do unowocześniania metod pracy z czytelnikiem.

Dzięki szerokiemu rozumieniu potrzeby kompleksowego działania wydawnictw, księgarń, bibliotek, organów partyjnych i rządowych, związków zawodowych i całego społeczeństwa, w ciągu sześćdziesięciolecia władzy radzieckiej, książka uzyskała w Kraju Rad niezwykle wysoką rangę społeczną i około dwustumilionową rzeszę odbiorców - czytelników bibliotek.⁸⁴

Według danych statystycznych Oddziału Kultury Centralnego Urzędu Statystycznego ZSRR czytelnicy różnego typu bibliotek /około 200 mln osób/ wypożyczyli w r. 1976 około 4 mln woluminów.⁸⁵

Badania wykazują, że biblioteki radzieckie stanowią podstawowe, lecz nie jedyne źródło kontaktów z książką. Wskaźnik konsumpcji książki w Kraju Rad wyraźnie wzrośnie, gdy się uwzględni nieformalny obieg książek, pochodzących z bibliotek prywatnych /dwukrotnie większych niż księgozbiory państwowe - wg szacunkowych danych/ oraz bieżące zakupy książek w księgarniach. Wyniki ostatnich badań socjologicznych /1974 r./ wykazują, iż systematyczne kontakty z książką, czasopismami i prasą codzienną utrzymuje 93 % społeczeństwa radzieckiego, a 50 % dorosłych oraz 95 % młodzieży uczącej się utrzymuje stały kontakt z bibliotekami.⁸⁶

Wyraźny przyrost użytkowników bibliotek nastąpił w okresie ostatniej pięciolatki /1971-1975/, w której przybyło ponad 20 mln nowych czytelników.⁸⁷

Największy krąg publiczności czytelniczej stanowią czytelnicy bibliotek publicznych, liczący łącznie 120 mln, w tym

25 mln - to czytelnicy bibliotek związkowych. Wymienieni czytelnicy wypożyczyli w r. 1975 około 24 mld tomów.⁸⁸

Podkreślić należy stały wzrost poczytności książek w środowisku wiejskim. Materiały statystyczne wykazują, że kontakty z książką utrzymuje 91 % dorosłych mieszkańców wsi i 92 % dzieci. Biblioteki wiejskie różnego typu /państwowe, kołchozowe i związkowe/ obsługują rocznie 60 mln czytelników.⁸⁹

Dynamikę rozwoju czytelnictwa na wsi w ostatniej pięcioletce ilustruje następująca tablica /uwzględnieni tylko czytelnicy bibliotek podległych Ministerstwu Kultury ZSRR/.⁹⁰

R o k	Czytelnicy	Wypożyczenia
1971	38,3 mln	667,8 mln
1972	39,5 "	669,0 "
1973	40,9 "	728,8 "
1974	42,2 "	761,8 "
1975	43,5 "	794,8 "

W minionej pięcioletce liczba czytelników na wsi wzrosła o 17 % /tj. o 6,3 mln, chociaż ogólna liczba ludności na skutek urbanizacji terenów zmniejszyła się w tym czasie o 10 mln/, a wypożyczenia - o 24 %.⁹¹

W tym samym czasie zainteresowanie książką biblioteczną w mieście /uwzględnione tylko biblioteki podległe Ministerstwu Kultury ZSRR/ kształtowało się następująco:⁹²

R o k	Czytelnicy	Wypożyczenia
1971	17,1 mln	378,1 mln
1972	18,2 "	401,9 "
1973	19,2 "	424,4 "
1974	20,4 "	451,2 "
1975	21,5 "	472,0 "

Czytelnicy ze środowisk miejskich w większym stopniu niż na wsi korzystają z bibliotek innego typu /naukowych, związkowych itp./, więcej też nabywają książek na własność. Czytelnicy bibliotek naukowych i technicznych w liczbie 42 mln osób w roku 1975 wypożyczyli ponad 1,2 mld egz. literatury naukowej, tj. o 270 mln wol. więcej niż w r. 1970.⁹³

W omawianym okresie nastąpił nieznaczny wzrost aktywności czytelniczej. Średnia wypożyczeń na jednego czytelnika w poszczególnych typach bibliotek i środowiskach kształtuje się różnie.⁹⁴

R o k	Biblioteki publiczne		Biblioteki naukowe
	miejskie	wiejskie	
1971	22,1 egz.	17,4 egz.	23 egz.
1975	22,0 egz.	18,2 egz.	27 egz.

Stały wzrost wypożyczeń uzyskuje się głównie kosztem zwiększenia społecznego zasięgu książki i bibliotek /nie kosztem wzmożonej aktywności kontaktów z książką biblioteczną/. Przypuszcza się, że stosunkowo mały wzrost aktywności czytelniczej w bibliotece należy też tłumaczyć zwiększonym zainteresowaniem w zakresie nabywania książek na własność.

Do najaktywniejszych czytelników społeczeństwa radzieckiego zalicza się d z i e c i i m ł o d z i e ż , dlatego też w Kraju Rad szczególnie dużo uwagi poświęca się zaspokojeniu ich potrzeb czytelniczych. Systematycznie zwiększa się nakłady wydawnictw dla najmłodszych czytelników, doskonalą się ich jakość, urozmaica się formy pracy z czytelnikiem dziecięcym i młodzieżowym w bibliotekach. Literatura dla dzieci i młodzieży znajduje się we wszystkich bibliotekach publicznych oraz szkolnych, z których korzysta 95 % uczącej się młodzieży, czyli 50 mln młodych obywateli radzieckich w wieku 10-19 lat /w tym ok. 37 mln to uczniowie szkół ogólnokształcących/. Stanowią oni zespół aktywnych uczestników

konferencji i odczytów bibliotecznych organizowanych w ramach corocznej imprezy "Niedziela Dietskiej Knigi".⁹⁵ Dąży się zatem w Kraju Rad do rozbudowy samodzielnych bibliotek dla dzieci i młodzieży. Według danych z początku r. 1976 liczba samodzielnych placówek tego typu wzrosła o ponad tysiąc /obecnie liczy 7,6 tys./. Samodzielne biblioteki dla dzieci i młodzieży obsłużyły 16 mln młodych czytelników, udostępniające im ok. 400 mln wol. Dynamikę zainteresowania książką dziecięcą w latach 1971-1975 obrazuje poniższa tabela.⁹⁶

R o k	Czytelnicy	Wypożyczenia
1971	13,4 mln	335,7 mln wol.
1972	14,2 "	343,7 " "
1973	14,9 "	362,0 " "
1974	15,7 "	383,4 " "
1975	16,4 "	399,8 " "

Każdy młody czytelnik wypożycza średnio 24,4 książki rocznie.

Analiza struktury zainteresowań czytelniczych w poszczególnych typach bibliotek wykazuje, że podstawowy nurt czytelnictwa powszechnego w Kraju Rad stanowi literatura piękna /55-60 % wypożyczeń bibliotecznych/, chociaż obserwuje się systematyczny wzrost zapotrzebowania na książkę społeczno-polityczną i popularnonaukową z zakresu cybernetyki, kosmonautyki i mechanizacji produkcji.⁹⁷ Z każdym dniem wzrasta również zapotrzebowanie na wydawnictwa encyklopedyczne. Ilość subskrybentów na trzecie wydanie Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej przekroczyła 500 tys., podczas gdy dwa poprzednie wydania miały 150 tys. /1 wyd./ i 200 tys. /2 wyd./.⁹⁸

Na terenie Kraju Rad czyta się przede wszystkim dzieła klasyków literatury rosyjskiej /M. Gogola, I. Gonczarowa, A. Puszkina, M. Lermontowa, F. Dostojewskiego, L. Tołstoja, I. Turgieniewa itp./ i radzieckiej /K. Fadiejewa, W. Majakowskiego, K. Paustowskiego, B. Polewoja, M. Szołochowa,

A. Tołstoja itp./ . Dużym powodzeniem cieszą się utwory najnowsze, a przede wszystkim C. Ajtmatowa, F. Abramowa, M. Aleksiejewa, J. Bondariewa, A. Czakowskiego, T. Dworieckiego, D. Granina, J. Jewtuszenki, W. Rasputina, K. Simonowa, W. Szukszyna i innych pisarzy, ukazujące wielkie czyny Wojny Narodowej lub palące problemy aktualnej rzeczywistości.⁹⁹

Talent pisarzy radzieckich i wysokie walory ideowo-artystyczne ich twórczości sprawiają, że rola książki w formowaniu osobowości ludzi tego kraju jest niezwykle duża. Literatura zdobywa uznanie i szacunek, kształtuje patriotyzm człowieka. Szczególnie wyraźnie zarysował się wpływ oddziaływania literatury radzieckiej na kształtowanie postawy obywatelskiej w latach wojny. Powstające bezpośrednio w okopach frontowych i oddziałach partyzanckich powieści, pamiętniki, opowiadania i publicystyka były źródłem natchnienia i wewnętrznej mobilizacji w dramatycznych chwilach walki z najeźdźcą, przekonywały o potrzebie walki i uczyły wiary w zwycięstwo. Najnowsza literatura radziecka kształtuje właściwe rozumienie pracy, obowiązku obywatelskiego i odpowiedzialności na wszystkich odcinkach życia społecznego i zawodowego.

Czytelnik radziecki zna również dobrze literaturę innych krajów /klasyczną i współczesną/, gdyż arcydzieła literatury światowej są tłumaczone i uzyskują masowe nakłady. Najnowsze pozycje literatury światowej uwzględnia m. in. miesięcznik literacki "Inostrannaja Litieratura".

Stałą pozycję w kręgu zainteresowań czytelniczych społeczeństwa radzieckiego zajmuje literatura polska. Dobrze znane są dzieła H. Sienkiewicza, A. Mickiewicza, E. Orzeszkowej, M. Konopnickiej, S. Żeromskiego i innych klasyków polskich oraz autorów współczesnych, jak T. Brezy, J. Iwaszkiewicza, S. Lema, M. Kuncewiczowej, J. Putramenta, Z. Załuskiego i innych.

W ten sposób niezwykle chłonna publiczność czytelnicza Kraju Rad poznaje literaturę rodzimą i obcą, w oryginałach i przekładach. Książki czytają i gromadzą robotnicy i kołchoźnicy, naukowcy, pracownicy umysłowi administracji państwowej,

gospodynie domowe, renciści i młodzież. Czyta się w parkach i na skwerach, w pociągu i w kolejce metra, w autobusach, trolejbusach i tramwajach, a nawet w taksówce. "Każdy autobus, czy trolejbus przypomina czytelnię, nawet w godzinach szczytu".¹⁰¹ Książka stała się rekwizytem obywateli radzieckich, towarzyszem życia, niezależnie od wykształcenia, zawodu czy stanowiska. Znamienne słowa M. Gorkiego "...kochajcie książkę, ona ułatwi wam życie, po przyjacielsku pomoże zorientować się w pstrej i burzliwej gmatwaninie myśli, uczuć i zdarzeń; ona nauczy was szanować człowieka i samych siebie, ona uskrzydla rozum i serce - uczuciem miłości dla świata, dla człowieka"¹⁰² wyryte na obeliskach i wypisane jako motto licznych wystaw książkowych - cytuje niemal każdy obywatel ZSRR jako myśl przewodnią własnej drogi życiowej.

P r z y p i s y

- ¹ Książka w Związku Radzieckim, "Biuletyn Polskiego Komitetu ds. UNESCO", 1972 nr 7, s. 29 oraz Samyj czitajuszczij narod, "Bibliotekar", 1976 nr 2, s. 1.
- ² G. G. Karpow, O sowieckiej kulturze i kulturowej rewolucji w SSSR, Moskwa 1954, s. 87.
- ³ E. Bułgakowa, Szkoła, w której uczą się nasi dzieci, "Sputnik", 1977 nr 9, s. 36.
- ⁴ Wg G. G. Karpowa analfabetyzm w ZSRR zlikwidowano formalnie w 1939 r. Op. cit., s. 161.
- ⁵ Kultura, oświata i nauka w Kraju Rad, Warszawa 1973, s. 3.
- ⁶ Tamże, s. 18.
- ⁷ Tamże, s. 19.
- ⁸ Dokładne wyszczególnienie aktów prawnych w zakresie organizacji bibliotek, ruchu wydawniczego i księgarskiego podaje T. Hussak w "Informatorze Bibliotekarza i Księgarza", 1967,

s. 118-137.

- 9 A. Czubiński, Kraj Rad. Lata zmagani i zwyciestw, W-wa 1973, s. 81.
- 10 Tamże, s. 82.
- 11 G. G. Karpow, Op. cit., s. 156.
- 12 A. Czubiński, Op. cit., s. 83.
- 13 G. G. Karpow, Op. cit., s. 161.
- 14 90 milionow uczastisia. Biesieda s ministrom proswieszczenija M. Prokofjewym, "Sputnik", 1977 nr 2, s. 77.
- 15 Oświata w ZSRR, "Biuletyn Polskiego Komitetu ds. UNESCO, 1977 nr 10, s. 19.
- 16 S. Sniegow, Plany Działu Nauki, "Kraj Rad", 1976 nr 13, s. 9.
- 17 Zob. N. E. Dobrynina, W. D. Stielmach, Issledowatielskaja rabota po izuczeniju cztienija i czitatielskich intieresow w SSSR, "Biulletień Juniesko dla bibliotiek", 1973 nr 3, s. 168-174; W. W. Sierow, Nowyj etap bibliotecznego strotielstwa w SSSR, Op. cit. 1977, s. 39; N. M. Sikorski, E. L. Niemirowski, Knigowiedienije i jego zadaczi w swietie aktualnych problem sowietskiego kniżnogo dieła. W: Kniga. Issledowanija i materiały. Sb. XXX, Moskwa 1975, s. 5-25
- 18 B. N. Baczałdin, Riezultaty naucznych issledowanij w praktike "Sowietskoje bibliotiekowiedienije", 1978 nr 2, s. 47-62.
- 19 Wę wypowiedzi dyr. Państwowego Komitetu Wydawnictw ZSRR G. Safronowa, Wo wsie koncy strany... "W Mirie Knig", 1977 nr 11, s. 41. Zob. też Prigłaszajet Moskowskaja Międunarodnaja Wystawka - Jarmarka, "Bibliotekar", 1977 nr 8, s. 5.
- 20 N. Swiridow, Kniżnoje dostojanije Rosii, "W Mirie Knig", 1977 nr 10, s. 6.

- 21 G. G. Karpow, Op. cit., s. 154. Zob. też T. Hussak, 50 lat księgarstwa radzieckiego. Informator Bibliotekarza i Księgarza na rok 1967. W-wa 1966, s. 127.
- 22 N. Swiridow, Op. cit., s. 6.
- 23 W zwierkale statistiki, "Bibliotekar", 1977 nr 11, s. 7.
- 24 B. Stukalin, Kniga otkrywajet mir, "Litieraturnaja Gazieta", 1977 nr 28, s. 3.
- 25 B. Stukalin, Wymiana książek w służbie pokoju i postępu, "Kraj Rad", 1976 nr 22, s. 18.
- 26 ZSRR tłumaczy najwięcej, "Kraj Rad", 1977 nr 11, s. 8.
- 27 Biblioteka Kłassiki, "W Mirie Knig", 1977 nr 7, s. 8.
- 28 A. Kowalenko, Moskiewskie adresy polskich muz, "Kraj Rad", 1974 nr 15, s. 9.
- 29 S. Siemionkowa, Nowe spotkania z książką, "Kraj Rad", 1976 nr 34, s. 5.
- 30 ZSRR - Polska. Dialog literatur trwa, "Kraj Rad", 1977 nr 21, s. 29-30.
- 31 Konkurs "Bumaga", "Kraj Rad" 1977 nr 1, s. 1.
- 32 M. Fijałkowski, Chleb powszedni dla kultury. Korespondencja z ZSRR "Polityka", 1977 nr 12, s. 15.
- 33 W zwierkale statistiki, "Bibliotekar", 1977 nr 11, s. 7.
- 34 G. Safronow, Op. cit., s. 41.
- 35 Pierwsza państw. księgarnia GOSIZDAT-u powstała w Moskwie na Pl. Radzieckim /1922 r./ zob. T. Hussak, Op. cit. s. 131.
- 36 G. Safronow, Op. cit., s. 42.
- 37 Tamże.

- 38 E. Lund, Nasz trud trudiaszczimsia Estonii, "W Mirie Knig", 1977 nr 6, s. 19.
- 39 Na jubilejnoj wachtie, "W Mirie Knig", 1977 nr 6, s. 19.
- 40 Książka w Zw. Radzieckim, Biuletyn Polskiego Komitetu ds. UNESCO, 1972 nr 7, s. 29.
- 41 Tamże.
- 42 N. Swiridow, Op. cit., s. 7.
- 43 G. Safronow, Op. cit., s. 44.
- 44 T. W. Gołubcowa, XIV Sjezd KPSS i zadaczi bibliotecznego stroitielstwa w diesiatyj pietiletkie, "Sowietskoje Bibliotiekowiedienije", 1977 nr 3, s. 3-19.
- 45 E. Pawlikowska, Pięćdziesiąt lat bibliotekarstwa w ZSRR, Informator Bibliotekarza i Księgarza na rok 1967. W-wa 1966, s. 122.
- 46 Tamże.
- 47 E. Pawlikowska, Op. cit., s. 125-126.
- 48 Tamże, s. 119.
- 49 M. Połubojarinow, Dinamizm bibliotecznego stroitielstwa, "Bibliotiekar", 1976 nr 10, s. 6 i 9, tabl. 4.
- 50 T. Gołubcowa, Po Leninskim zawietam, "Bibliotiekar", 1978 nr 1, s. 15.
- 51 M. Połubojarinow, Op. cit., s. 6.
- 52 T. Gołubcowa, Op. cit., s. 16; M. Połubojarinow, Op. cit., s. 7, tabl. 1.
- 53 T. Gołubcowa, Po leninskim zawietam, "Bibliotiekar", 1978 nr 1, s. 16.
- 54 M. Połubojarinow, Op. cit., s. 6-7, tabl. 3.

- 55 Tamże, s. 10.
- 56 M. Połubojarinow, Op. cit., s. 8.
- 57 M. Połubojarinow, Czto pokazała pieriepis' "Bibliotiekar", 1977 nr 7, s. 62; Por. W zierkale statistiki, "Bibliotiekar", 1977 nr 11, s. 14.
- 58 O. S. Czubarjan, Obszczeje bibliotekowiedienije. Izd. 3, Moskwa, s. 4. Zob. też M. Połubojarinow, Czto pokazała pieriepis', "Bibliotiekar", 1977 nr 7, s. 62-65.
- 59 M. Połubojarinow, Czto pokazała... s. 63.
- 60 N. Sikorski, Czitajnyj zał strany, "Sow. Kultura", 1977 nr 67, s. 3.
- 61 Tamże.
- 62 Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław 1971, s. 305-306. Zob. też I. P. Osipowa, Działalność nauk.-badawcza Państw. Bibl. im. Lenina, "Bibliotekarz", 1970 nr 9, s. 121.
- 63 N. J. Dobrynina, W. D. Stielmach, Issledowatielskaja robotka po izuczeniju cztienija i czitatielskich intieriesow w SSSR "Biulletień Juniesko dla Bibliotiek", 1973 nr 3, 171-174.
- 64 M. Tarasow, Za strokoj Leninskogo dokumenta, "Bibliotiekar", 1977 nr 11, s. 19. Zob. też B. L. Kandiel, Bibliografija bibliografij, "Biulletień Juniesko dla Bibliotek", 1974 nr 4, s. 215-220.
- 65 Bolszaja Sowietskaja Encykłopedija. Izd. 3, t. 3, Moskwa 1970, s. 897. Zob. też "O.S. Czubarjan, Op. cit., s. 47.
- 66 T. N. Danczenko, G. N. Pankowa, Awtomatizirowannoje informacionoje obsłużiwanije naucznych rabotnikow bibliotekarami Akademii Nauk, "Naucznyje i Tiechniczeskije Bibliotieki SSSR", 1977 nr 4, s. 20-28.

- 67 Zob. "Bibliotekar", 1977 nr 8, s. 4 /tablice/.
- 68 Pierwsze zawodowe czasopismo bibliotekarskie, wychodzące od r. 1923 przy stałej współpracy N. Krupskiej, która przejęła jego redakcję od r. 1937.
- 69 E. Pawlikowska, Op. cit., s. 123.
- 70 T. Gołubcowa, Po leniskim zawiętam, "Bibliotekar", 1978 nr 1, s. 17.
- 71 W. I. Tiereszyn, Ob informacionno-tiechniczeskoj i jesties-twiennoj naucznoj podgotowskie bibliotecznich kadrow wys-szej kwalifikacji, "Naucznyje i tiechniczeskije biblioteki w SSSR", 1977 nr 8, s. 9-15. Zob. teŹ K. Abramow, Nowoje w podgotowskie kadrow, "Bibliotekar", 1977 nr 5, s. 40-41.
- 72 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 10.
- 73 T. Hussak, Op. cit., s. 31.
- 74 TamŹe, s. 129.
- 75 Prigłaszajet Moskowskaja Miedzunarodnaja Wystawka-Jarmarka "Bibliotekar", 1977 nr 8, s. 5.
- 76 B. Stukalin, Knigi roŹdionnyje Oktiabriom, "W Mirie Knig", 1977 nr 11, s. 5.
- 77 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 10.
- 78 Przykładową tematykę propagandy bibliotecznej - obejmującą 108 wariantów - podaje "Bibliotekar", 1977 nr 12, s. 12-13.
- 79 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit. s. 10. Zob. teŹ T. Gołubcowa, Po leniskim zawiętam, "Bibliotekar", 1978 nr 1, s. 17.
- 80 MiłoŹnictwo ksiąŹek w ZSRR, "Źycie Literackie", 1974 nr 38, s. 15. Zob. teŹ T. Gołubcowa, Op. cit. s. 16-17.
- 81 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 10.

- 82 M. Połubojarinow, Czto pokazala... Op. cit., s. 63-64.
- 83 M. Łukaszyna, N. Awałowa, Sojuz bibliotiek zawoda i wuza, "Bibliotekar", 1977 nr 5, s. 8-11.
- 84 200.000.000! "Bibliotekar", 1977 nr 10 /okładka/.
- 85 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 8. Zob. też T. W. Gołubcowa, XXV sjezd... Op. cit., s. 4.
- 86 W. W. Sierow, Nowyj etap bibliotecznego stroitelstwa, Bulletin Juniesko dla Bibliotiek, 1976 nr 1, s. 39.
- 87 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 8. Zob. też T. W. Gołubcowa, XXV sjezd... Op. cit., s. 4.
- 88 Tamże. Zob. też W zierkale statistiki, "Bibliotekar", 1977 nr 11, s. 14.
- 89 T. Gołubcowa, Po Leninskim... Op. cit., s. 16.
- 90 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 9.
- 91 Tamże, s. 8-9.
- 92 Tamże, s. 9, tabl. 5.
- 93 M. Połubojarinow, Czto pokazala... Op. cit., s. 63.
- 94 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 9, tab. 6 oraz tenże Czto pokazala... Op. cit. s. 63.
- 95 O. S. Czubarjan, Obszczeje bibliotiekowiedienije. Izd. 3, Moskwa 1976, s. 198.
- 96 M. Połubojarinow, Dinamizm... Op. cit., s. 8-9, tabl. 5.
- 97 Samyj czitajuszczij narod, "Bibliotekar", 1976 nr 2, s. 1.
- 98 Literatura-człowiek-czasy, "Kraj Rad", 1977 nr 1, s. 25-7.
- 99 B. Stukalin, Kniga otkrywajet mir, "Litieraturnaja Gaziet", 1977 nr 28, s. 3.

- 100 ZSRR-PRL, dialog literatur trwa, "Kraj Rad", 1976 nr 21, s. 29-30.
- 101 A. Archipienko, Radziecki fenomen czytelniczy, "Życie Literackie", 1974 nr 49, s. 19.
- 102 M. Gorkij, Sobranije soczinienij w 30 tomach, T. 27, s. 268.

Резюме

В статье даётся обзор средств и условий, способствующих развитию читательских запросов и читательской публики в период советской власти. Современные достижения советского библиотековедения на этом пути указаны в ней как результат комплексного подхода к проблеме необходимости создания наиболее благоприятных условий для распространения книги среди самых широких слоёв населения.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Artikel wurden die der Entwicklung der Leserbedürfnisse förderlichen Mittel und Bedingungen in der Zeit der Sowjetmacht vorgestellt. Die gegenwärtigen Errungenschaften der sowjetischen Bibliothekswissenschaft zeigte man als Ergebnis der Komplexfassung des Problems, das die Notwendigkeit der Gründung der meist günstigen Bedingungen im Bereich der Buchspopularisierung unter dem breiten Leserkreis betrifft.